

FRIGGERS

Friggers was het woord dat de Engelse glasblazers gebruikten voor de voorwerpen die zij in hun vrije tijd van resten glas maakten. Ze deden er alles aan om deze dingen zo mooi mogelijk te maken, want ze waren bestemd voor hun familie en vrienden of hun eigen schoorsteenmantel.

Iets dergelijks zag men bij ons in het dorp Leerdam. Wanneer men er doorheen liep, zag men hier en daar achter de ramen Leerdam bollen op een bijbehorende standaard staan. Ze stonden daar voor de show maar ze schijnen ook als pruikenstandaard gebruikt te zijn.

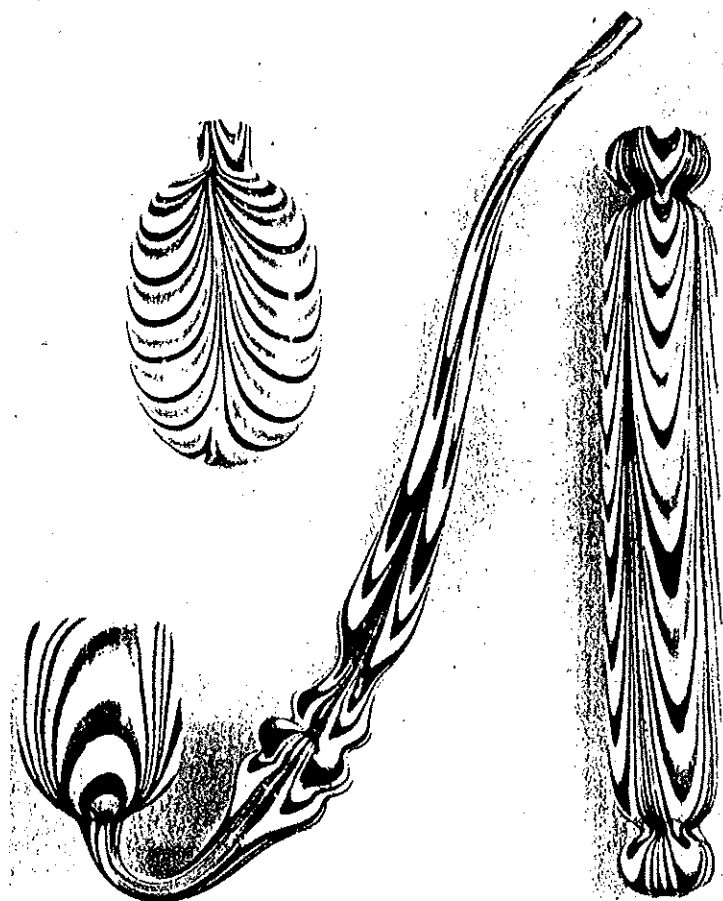
Het dorp Leerdam is enigszins te vergelijken met het dorp Nailsea, dat ten westen van Bristol ligt. Er is een groot verschil: Nailsea heeft geen glasindustrie meer en Leerdam nog wel. Nailsea begon vroeg (1781) en eindigde vroeg (1873), terwijl Leerdam in 1878 startte.

Er wordt veel aan Nailsea toegeschreven dat er niet vandaan komt.

Wat valt er nu allemaal onder de term friggers?

Op de eerste plaats de rolling-pin, dan de witch (wish) balls, waar ook de "potichomania" techniek op werd toegepast en (om in onze eigen taal verder te gaan) wandelstokken, zwaarden, blaasbalgen, pijpen, jachthoorns, linialen, weerglazen, stoppen voor deuren, hoge hoedjes voor zout of tandestokers en nog veel meer.

Een mooie verzameling van friggers en Nailsea glas was te zien in Clevedon Court in zuid-Engeland.

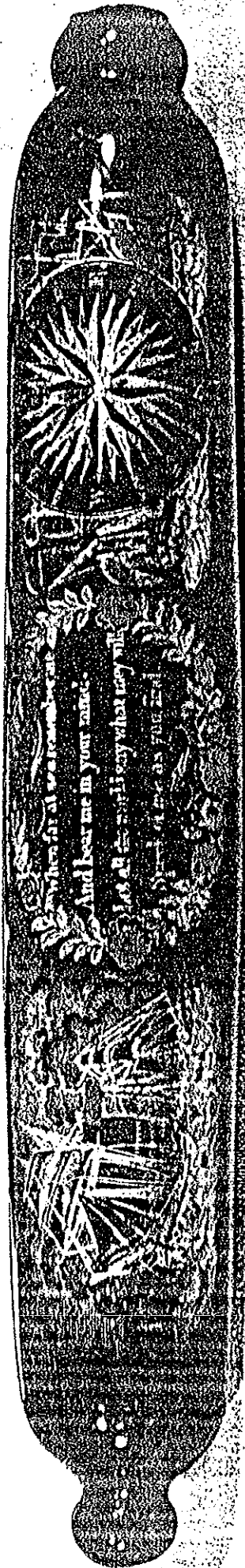

In de vorige eeuwen was er veel bijgeloof. In Engeland speelden glas en vooral de friggers daarbij een grote rol. Witch balls of wish balls (een soort kerstballen) hingen vaak voor de ramen om boze geesten weg te houden. In de kamer hingen de wandelstokken om tegen ziekten te beschermen. Iedere dag werden de stokken schoon gewreven en het was een ramp als er een stok brak: een slecht voorteken!

84 A 'Stourbridge trio' of flask, pipe and rolling-pin, in opaque white metal with pink and blue combed loops (see plate 79) (collection of Mr and Mrs S. J. Painter).

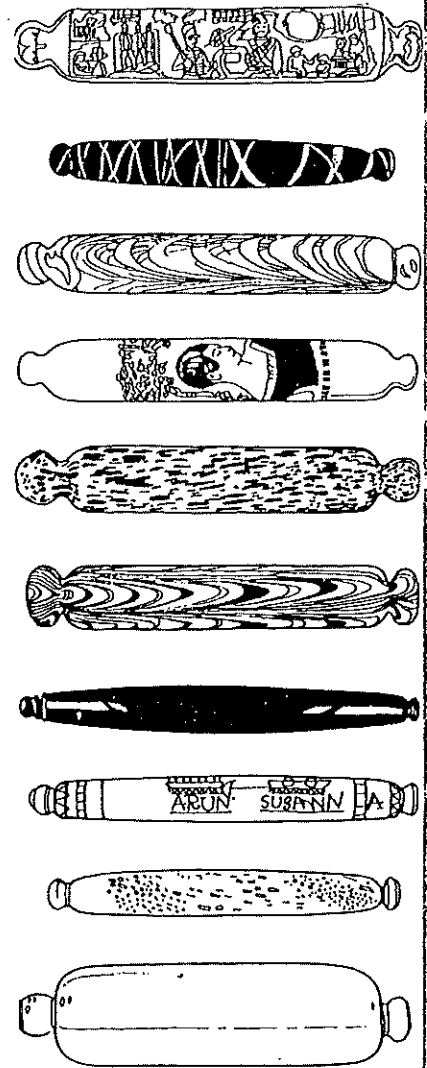
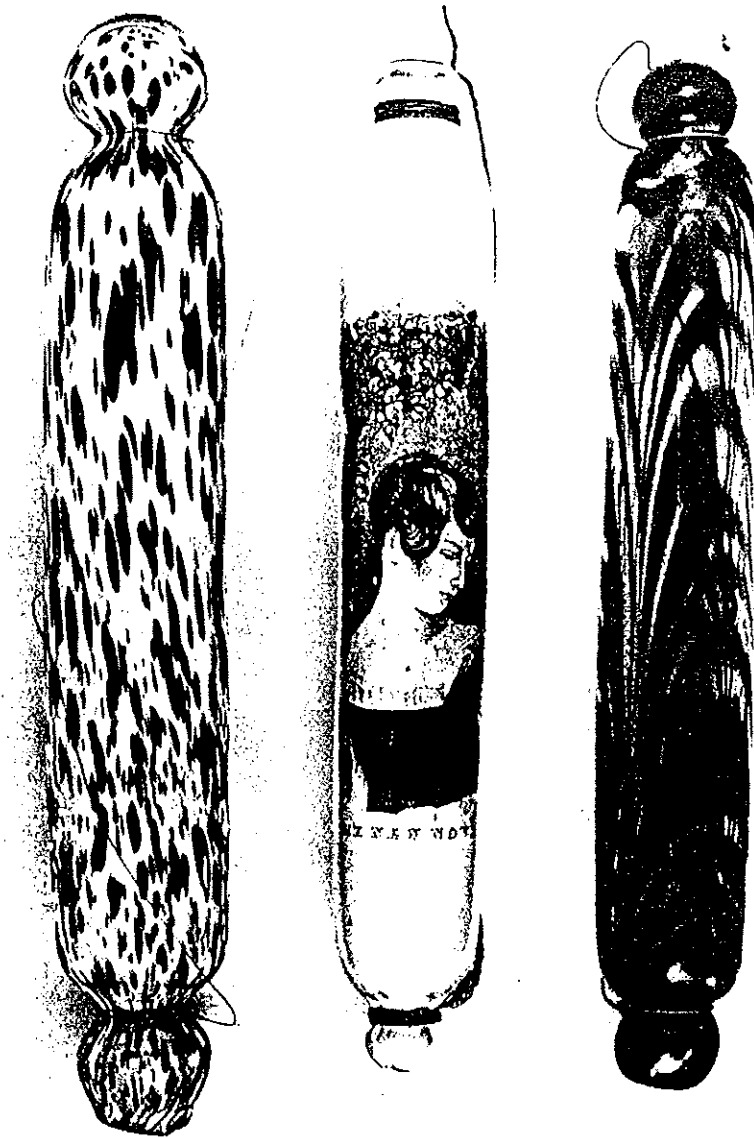
17 inch long white rolling pin with a finely detailed print of Sunderland Bridge. c. 1840.

Nailsea blue glass rolling pin depicting sailing ships and compass. c. 1860.

Literatuur

- Hughes Bernard and Therle After the Regency 1820-1860 Londen 1952
 Hughes Bernard English Glass for the collector 1660-1860 Londen 1958
 Hughes Therle Small decorative antiques Londen 1959
 Mehlman Felice Glass Phaidon Oxford 1982
 Miller Muriel M. Glass Publishing Ltd. Londen 1990
 Moore N. Hudson Old glass European and American New York 1941
 Vincent Keith Nailsea glass Londen 1975
 Wills Geoffrey English and Irish glass Londen 1968

Above
 Nailsea rolling pins, with a variety of decorative ornamentation. 19th century; average length 13in-14in (33cm-35.5cm). Some were closed at both ends, some like the bottom example were intended for storing tea or sugar, or even for rolling pastry; these had a stopper at one end. Collage decoration made with decals and cut-outs were often backed with a layer of plaster.

72 Three rolling-pins in pale green metal (collection of Mr and Mrs S. J. Painter). Left: flecked with red and blue, with plaster lining (length 14½in); centre: applied cut-out and plaster lining (length 13in); right: with combed blue loops (length 13in).

All these pins have both ends closed, but others were made with a stopper at one end. Salt or tea might have been stored inside the pin. Although some could have been used for rolling pastry, many were purely decorative and even given as love tokens, with affectionate messages inscribed on them.

GLASBLAZERS EN HUN WERK

Wim Snickers

Glasblazers, dat was apart volk!

Het ambacht is al heel oud, het blazen van glas door een ijzeren buis is omstreeks 50 jaar voor Christus uitgevonden. In de 17e en 18e eeuw was Nederland een van de grote glasproducenten en vooral in Amsterdam waren er glashuizen. Maar de kunst van het blazen verdween nagenoeg geheel en toen er later weer een opleving kwam waren het veelal Duitse, maar ook Franse en Waalse glasblazers die hier kwamen werken. Al eeuwen lang trokken er glasblazers naar die plaatsen waar er werk voor hen was. En met hen een hele aanhang van andere glaswerkers, pottenmakers en dikwijls de gezinnen. Zij woonden dicht bij de hut in huisjes door de fabrikant beschikbaar gesteld.

In het woord glashut herkennen we nog, zoals bij zo veel glasblazerswoorden, het oorspronkelijke Duitse woord.

Bij de glasoven werkten drie tot vijf mensen, afhankelijk van de verdeling der werkzaamheden, het produkt, maar ook de traditie. De oorspronkelijke nationaliteit Frans of Duits was ook van invloed.

Vroeger, in de tijd van de kinderarbeid, kon een fles maken als volgt gaan. De aanhanger, een leerling, soms een jongen van tien jaar, neemt met de blaaspijp een bolletje vloeibaar glas uit de oven. De pijp wordt overgenomen, soms door de glasblazer, soms door een andere werkmans (steller), afhankelijk van de werkwijze en het glas wordt voorbereid. Dit geschiedt door voortdurend rollen over een plaat en het met gereedschap al voor te vormen en op maat te maken.

Daarna volgde het eigenlijke blazen, meestal in een mal. Door via de pijp lucht in de bijna vloeibare, kneedbare, glasmassa te blazen zet deze uit en vormt zich naar de mal. De fles wordt uit de mal gehaald en overgenomen door een voorverwarmde opdrijftang, een soort houder. De verbinding met de blaaspijp wordt verbroken, de mond apart gemodelleerd met een beetje glas uit de oven door speciaal gereedschap. De fles is klaar na nog uren in een koeloven, voor geleidelijke afkoeling, doorgebracht te hebben.

Door de grote uitstraling van de oven kregen sommige blazers roodgeblakerde wangen, voorhoofd en oogleden, men noemde dit brandbakkes. Een beroepsziekte was staar, soms gevolgd door blindheid. Omdat de blaaspijp ook heet werd bevochtigde de blazer zijn vingers. Door het vuile water hadden veel blazers waterrot, rauwe plekken tussen de vingers. Om dit te bestrijden smeerde men de huid in met bruine teer. In de zomer vooral transpireerden de mensen zo dat het leek alsof zij uit het water stapten. En als zij dan even een blaasje pikten (even pauseerden) dan hadden ze het zo te pakken. Veel blazers haalden de vijftig jaar niet.

Er waren van oudsher sterke banden tussen de glasblazersfamilies, die immers in de nabijheid van de ovens woonden die zij tijdelijk bedienden. Zij hadden soms weinig

contact met de andere bewoners van de stad of streek. Onderlinge huwelijken kwamen zeer veel voor. Maar de glasblazersfamilies zijn geheel geassimileerd in de Nederlandse samenleving. Alleen de familienaam doet soms een glasblazersafkomst vermoeden. Namen als Gonlag, Pelgrim, Slieker (Schliecker), Greiner, Jurgens, Kauffelt, Batz, Eekhof, Kunkel, Collé. En sommige families zijn te traceren naar de oude glashut plaatsen: Schiedam-Culemborg-Luik.

Vergeleken met andere industrieën verdienden de echte vakmensen niet slecht. En, zoals u elders kunt lezen, de lonen tussen de diverse groepen glaswerkers verschilden veel. In deze eeuw toen de mensen toch meer honkvast werden konden sommige glasblazers zich in de opkomende woonwijk Gorzen zich een eigen huisje veroorloven. Huizen in de Steenstraat, Ploegstraat, Zalmstraat en Maasstraat. De enorme hitteuitstraling van de ovens bracht met zich mee dat de mensen veel moesten drinken. Dat dit niet altijd water was blijkt wel uit de absurd hoge boetes die men bij dronkenschap kreeg opgelegd. Zie het afgedrukte Reglement. Tot slot nog een herinnering van J. Crama wiens ouders het café 'Schipper's Welvaren', waar veel glasblazers kwamen, beheerden en waar de bieromzet per week 60 (toen nog houten) vaten à 60 l was. Voor aanvang werktijd gooiden sommige glaswerkers hun van huis meegenomen thee op straat en lieten de fles in het café vullen met jenever.

Vanaf 1905 namen de Owens flessenmachines het werk over en enkele tientallen jaren later waren er nauwelijks nog glasblazers die het oude ambacht beoefenden.

Kinderarbeid schaftijd.

EEN REGLEMENT UIT 1867

Wij drukken hier het 'Reglement voor den Meesterknecht en de Werklieden der Zuid-Hollandsche Glasblazerij' van 1 februari 1867 af.

Het is duidelijk: De Directeur is de alleenheerser. En verder moeten alle anderen zich schikken. Voor overtredingen staan soms enorme boetes. Voor dronkenschap bijvoorbeeld.

Ook de positie van de Meesterknecht is zwak, hij kan ook persoonlijk aansprakelijk worden gesteld.

Men kan wel stellen dat er geen middenkader is, hoewel de meesterknecht ook optreedt als wat wij tegenwoordig een bedrijfsleider zouden noemen.

Artikel 1

Het beheer van de Fabriek berust uitsluitend bij den Directeur der Maatschappij. Onder zijn bevelen staat de Meesterknecht, die zich ten allen tijde naar de voorschriften van den Directeur moet voegen. De werklieden, onder welke benaming ook in dienst van de Maatschappij, moeten stiptelijk de bevelen van den Directeur volgen, of wel de zoodanige die zij van den Meesterknecht, namens den Directeur, zullen ontvangen. De Meesterknecht zal zich tegenover den Directeur hebben te verantwoorden, voor alle bevelen door hem tegen den wil en de voorschriften van den Directeur gegeven, evenals voor alle bevelen welke door hem buiten weten van de Directeur, tegen de belangen van de Maatschappij, ter beoordeling van laatstgenoemden, zouden worden gegeven.

Artikel 2

De werklieden zijn onderworpen aan de algemeen bestaande huttenwetten en voorts aan de bepalingen van dit Reglement. Waar deze laatsten met de bestaande huttenwetten in strijd zijn, zullen de huttenwetten niet van kracht zijn en de bepalingen van dit Reglement daarvoor in de plaats treden.

Artikel 3

De Werklieden, die in dienst van de Maatschappij zijn aangenomen, verbinden zich voor den geheelen loop der Campagne, waarvoor zij zijn aangesteld. Met uitzondering van de Blazers, Stellers en Aanvangers, die zich slechts met hunnen gewonen arbeid hebben te belasten, zijn alle werklieden verplicht voor het aan hen toegekende loon, zonder verhooging, premie, gratificatie of tegemoetkoming van welken aard ook, alle werkzaamheden te verrigten, welke hun door of vanwege den Directeur zullen worden opgedragen al ware het dat deze niet tot hunne gewone bezigheden behoorden.

Artikel 4

De Directeur behoudt zich het recht voor om de werklieden zonder aanwending van de redenen, en slechts met betaling van het tot op den dag van het ontslag verdiende loon, te ontslaan. Indien een der werklieden gedurende de campagne zijn dienst mogt verlaten of door wangedrag den Directeur in de noodzakelijkheid mocht stellen om hem te ontslaan, zal hij verbeuren het te goed zijnde loon, en zoo het een Blazer is, nog bovendien zijn staangeld. De bepaling van dit Artikel geldt ook ten aanzien van den Meesterknecht.

Artikel 5

Indien een der werklieden door dronkenschap verzuim in zijne werkzaamheden pleegt, of zich in staat van dronkenschap in de fabriek of op de plaats bevindt, zal hij als boete verbeuren, zoo hij een Blazer, Steller of Stoker is, van f 10.--, ieder ander werkman van f 5.-- in vijf wekelijksche termijnen van f 2.--, voor de eerstgenoemden en van f 1.-- voor de laatsten, van het verdiende loon in te houden.

Artikel 6

Indien een blazer in verzuim is, of het behoorlijk getal flesschen van éénen smeltpot niet oplevert, doordien het gemeng niet naar behooren is gemaakt, of door eenige andere oorzaak waarvan de schuld aan den Meesterknecht te wijten is, zal deze laatste voor de daaruit voor de Maatschappij ontstane schade aan-

sprakelijk zijn.

Artikel 7

De Sorteureur is verplicht alle flesschen die niet behoorlijk zijn geblazen en op welke wijze ook als defect te beschouwen zijn, zorgvuldig uit te schieten. In geval van twijfel, moet hij de beoordeeling van den Directeur inroepen. Hij is aansprakelijk voor alle schade welke uit hoofde van slechte sortering de Maatschappij zou kunnen lijden. De uitgeschoten flesschen worden door den Sorteureur als gruisglas op den glashoop bijgevoegd na behoorlijk te zijn afgewogen.

Artikel 8

De Sorteureur is gehouden om dagelijks aan den Meesterknecht op te geven het getal en de soort der afgewerkte en door hem goedbevonden flesschen, alsmede van de door hem uitgeschoten flesschen en het gewigt dier laatsten. De Meesterknecht geeft daarvan dagelijks aan den Directeur eene behoorlijke lijst.

Artikel 9

Indien van het dagwerk van een Blazer meer dan 10% wordt uitgeschoten, verbeurt deze 10% van het door hem op dien dag verdiende loon.

Artikel 10

De Meesterknecht is aansprakelijk voor het Magazijn en voor alle in voorraad zijnde materielen. Iedere week geeft hij aan den Directeur een geteekend reçu van de door hem in het Magazijn ingeslagen flesschen; bij elke afladering van flesschen doet hij aan den Directeur schriftelijk opgave van het getal en de soort van de afgeladene flesschen, zonder aftrek van percenten, benevens van de gebroekene flesschen. Van al de te kort komende flesschen, zoo in het magazijn, als op iedere afgeladene partij, zal de waarde op den Meesterknecht worden verhaald. Dagelijks geeft de Meesterknecht aan den Directeur eene lijst van de verbruikte materialen en van het gebruikte gemeng; hij is ook ten opzichte van deze goederen voor alle tekorten aansprakelijk.

Artikel 11

Het verbruik der materialen wordt door den Directeur aan den Meesterknecht aangewezen, en het is aan dezen ten strengste verboden meer dan de door den Directeur opgegevene maat of kwantiteit te gebruiken.

Artikel 12

De Meesterknecht doet dagelijks aan den Directeur verslag van al hetgeen er aan de fabriek is voorgevallen, deelt hem mede wanneer er van wege een der werklieden verzuim heeft plaats gehad en in het algemeen al wat de Directeur belang kan hebben te vernemen. Hij is aansprakelijk voor alle verzwijgingen of verkeerde opgaven.

Artikel 13

Het is den Meesterknecht niet geoorloofd ten behoeve van de fabriek eenige inkoop te doen of reparatiën te bevelen, van welken aard ook, zonder voorkennis van den Directeur.

Artikel 14

De werklieden, die vrije woning genieten, zijn verplicht de aan hen ten gebruike afgestane woningen, behoorlijk en zinde-lijk te bewonen. De woningen zullen wekelijks door eenen daartoe door den Directeur aangestelden opzigtër worden nagezien.

Alle schade door onzindelijke bewoning of door moedwil veroorzaakt, zal door den nalatige of gebrekkige onverwijld moeten worden hersteld, of zulks door de Maatschappij voor zijne rekening gedaan worden. Bij herhaling zal de schuldige met zijn gezin de woning moeten verlaten en geene verdere aanspraak op vrije woning hebben. De Werklieden die vrije woning genieten zullen géén logés of kostgangers kunnen aannemen, met uitzondering van andere werklieden van de fabriek, zonder uitdrukkelijke toestemming van den Directeur. De bepaling van dit artikel is ook ten aanzien van den Meesterknecht van kracht.

Artikel 15

De Meesterknecht mag niemand, die aan de fabriek niet werkzaam is, in dezelfde of op de plaats toelaten, dan met toestemming van de Directeur, en zal streng toezigt moeten houden dat geene vreemden zich op de plaats of in de fabriek begeven. Kinderen van werklieden of van den Meesterknecht zijn mede aan bovenstaande bepaling onderworpen, even als Aanvangers, Indragers of andere soortgelijke werklieden buiten de gewone werkuren.

Evenzoo is het aan vrouwen van de werklieden slechts veroorloofd van 9 tot 11 uur des voormiddags, om water te halen of andere redenen welke ook op de plaats of in de fabriek te komen. De werkman wiens kinderen of huisvrouw en de Indragers of ieder ander hiervoor bedoelde persoon die deze bepaling mogt hebben overtreden zal voor iedere maal en voor iederen gebreke eene boete verbeuren van 25 cents.

Artikel 16

Het loon der blazers en andere werklieden wordt door den Directeur bij Tarief vastgesteld. De Directeur behoudt zich het regt voor dit Tarief, loopende de campagne, te wijzigen. Telken 3 weken wordt eene week arbeidsloon aan de Blazers niet uitbetaald, en blijven deze gelden in de kas der Maatschappij ten hunnen behoefte staan. De staangelden worden aan de daartoe regthebbenden uitbetaald, behoudens korting, algeheele inhouding of verbeurdverklaring naar luid van dit Reglement, den 2e Zaterdag na het eindigen der campagne, op welken tijd de werklieden die de vrije woning genieten en die bij het einde der campagne uit de dienst der maatschappij zijn ontslagen, de woningen moeten hebben ontruimd; bij gebreke waarvan de staangelden zullen worden ingehouden, en daarop verhaald, de kosten van ontruiming langs den weg van regten verkregen. Iedere Blazer vergoedt aan de Maatschappij f 1.50 's weeks voor de betaling van den Smid. Deze gelden worden telken 4 weken van het verdiende arbeidsloon ingehouden.

Dit bedrijf is in 1861 door Albertus Willem Gompertz opgericht aan Schielands Hooge Zeedijk in Capelle aan den IJssel. Op 18 juli 1864 wordt dan opgericht de N.V. 'Zuid-Hollandsche Glasblazerij' door A.W. Gompertz, H. Hovy jr., jhr. mr. H. Hoeufft van Velzen, H. Hovy sr., mr. A.C.J. de Kuyper. Directeuren zijn van 1867-1891: H. de Kuyper; D.J. Lowis 1891-1905. In 1905 wordt K. Maseland directeur en tot 1908 wordt geproduceerd. Vanaf dat jaar bestaat het bedrijf onder diverse namen voort op papier tot het in 1925 publiekelijk wordt verkocht.

Het bedrijf werkte hoofdzakelijk voor de Schiedamse distilleerderijen en de laatste jaren vooral voor J.J. Melchers Wz. Toen Melchers een eigen glasfabriek oprichtte viel deze afzet weg en is het bedrijf nog tijdelijk aangepast aan binnen- en buitenlandse behoeften.

In dezelfde gemeente heeft tot 1895 nog een glasfabriek bestaan, in 1861 opgericht door J.C. v.d. Kloot en A.B. Mijnlief.

Programma Nationaal Jenevermuseum Hasselt 1995
"Te gast in het Jenevermuseum"

Van 29 januari tot 15 april een expositie van de enige echte landbouwstokerij in België Van Damme uit Balegem/Oosterzele
Van 6 mei tot 25 juni de graanstokerij van de familie Filliers die in 1880 werd opgericht, en nu een breed pakket hoogwaardige graanjeneveren distilleert.

Attentie: Deelnemers gevraagd voor de Ravensteinse verzamel en (strip)boekenmarkt op Maandag 5 juni (tweede Pinksterdag)
Contactadres: P. van Heck Kuiperstraat 8 5371 LJ Ravenstein
Telefoon 08867-1947